

Nattbemanning på boenden för äldre personer med demenssjukdom eller demensliknande tillstånd

En av samhällets stora utmaningar handlar om hur kommuner och privata utförare i framtiden ska bemanna äldreomsorgen för att kunna ge äldre den vård och omsorg de behöver. Redan nu ser vi, Inspektionen för vård och omsorg (IVO) hur låg personaltäthet påverkar trygghet och säkerhet för de mest utsatta, som äldre personer med demenssjukdom och demensliknande tillstånd. Här vill vi lyfta fram att det finns flera saker som kommuner och privata utförare kan och behöver göra.

Särskilt boende för personer med stora vård- och omsorgsbehov

Personer med demenssjukdom eller demensliknande tillstånd kan behöva en mer kvalificerad tillsyn och omvårdnad när deras kognitiva förmågor försämras. Då kan ett särskilt boende vara ett alternativ. Många personer med demensdiagnos placeras på demensboenden, som ofta är mer anpassade för personer med just demenssjukdom. Men av olika skäl bor långt ifrån alla äldre med denna problematik på sådana anpassade boenden. 2012 uppskattade Socialstyrelsen att det bodde cirka 19 000 personer med demenssjukdom på ett "vanligt" särskilt boende med hög bemanning och 14 000 personer på ett "vanligt" särskilt boende med låg bemanning" (Socialstyrelsen, 2014).

KORT OM SÄRSKILT BOENDE

Drygt 80 000 äldre personer har insatsen särskilt boende (Socialstyrelsen, 2019). Majoriteten av dessa har en demenssjukdom eller ett demensliknande tillstånd. Många har även allvarliga somatiska sjukdomstillstånd. Tidigare uppskattningar från Socialstyrelsen visar att bara hälften av personerna med demenssjukdom på särskilt boende bor på ett demensboende (Socialstyrelsen, 2014).

Ett skäl till att personer med demenssjukdom inte bor på demensboende, är att alla med demenssjukdom inte har fått en diagnos. Personens hälsa kan också ha försämrats efter hand efter inflyttning utan att boendeformen har förändrats. Det kan också finnas brist på platser på demensboendena. Personer med demenssjukdom, demensliknande tillstånd och kognitiva svårigheter bor således även på boenden som inte benämns som demensboenden.

Personal måste finnas tillgänglig för att kunna ge stöd och hjälp oavsett tid på dygnet

Personer med demenssjukdom eller demensliknande tillstånd behöver i regel omfattande vård- och omsorgsinsatser, på natten såväl som på dagen. De behöver ofta hjälp av personalen vid oro och för personlig omvårdnad. Vissa kan inte lämna sängen utan hjälp av personal, medan andra vandrar runt nattetid. Det innebär att bemanningen måste vara sådan att personal finns tillgänglig för att ge det stöd och den hjälp de äldre behöver, när de behöver det. Det måste också finnas den kompetens som behövs.

KORT OM LAGSTIFTNINGEN

Regeringen beslutade 2016 om en ny bestämmelse i socialtjänstförordningen. Den säger att det dygnet runt ska finnas personal som "utan dröjsmål kan uppmärksamma om en boende behöver hjälp och stöd". I socialtjänstlagen står att socialtjänstens insatser ska vara av god kvalitet.

Allt svårare att tillgodose de äldres behov?

IVO har under flera år uppmärksammat att bemanningen återkommande är otillräcklig nattetid på äldreboenden runt om i landet. Detta har vi även lyft i våra årliga rapporter till regeringen 2019, 2018, 2017 och 2016.

Att kommuner och privata utförare står inför svåra utmaningar vad gäller just bemanningen inom äldreomsorgen har uppmärksammats av flera olika aktörer. Statistikmyndigheten SCB bedömer exempelvis att det kommer att saknas så många som 160 000 vård- och omsorgsutbildade år 2035 (SCB, 2016). En nordisk enkätstudie (Szebehely M., Stranz A., och Strandell R, 2017) har visat att det mellan 2005 och 2015 har skett en påtaglig ökning av antalet personer som omsorgspersonalen hjälper under en arbetsdag. Resultaten pekar också på att arbetsbelastningen på äldreboenden har ökat mellan 2005 och 2015. Vidare är arbetsrelaterade sjukdomar inom äldreomsorgen höga jämfört med andra branscher, och fortsätter att öka (Socialstyrelsen 2019).

Denna förändring sker samtidigt som vi vet att det är i allt högre grad personer med mer omfattande vård- och omsorgsbehov som bor på äldreboenden.

Under 2019 hörde cirka 80 personer av sig till upplysningstjänsten för tillsyn angående att de upplevde en bristande bemanning på äldreboende. Detta är mer än en fördubbling från tidigare år då antalet kontakter varierat mellan cirka 20-30 stycken. Hälften av kontakterna kom från personer som själv är anställda inom äldreomsorgen, och hälften från närstående eller "annan".

Utöver det hade IVO 2019 cirka 60 klagomålsärenden som rörde bemanning på särskilt boende. Detta är fler ärenden än vad vi fick in under 2016 och 2017. Hälften av ärendena 2019 bedömde vi vara av sådan karaktär att vi inledde tillsyn. Det är en större andel än tidigare.

Allvarliga konsekvenser när hjälp och stöd inte finns tillgängligt

På boendena ska det finnas personal dygnet runt som utan dröjsmål kan uppmärksamma om en boende behöver hjälp och stöd. Men personal som vi pratar med i tillsynen berättar att de inte alltid kan ha uppsikt över hela boendet.

Vi ser i tillsynen att boendeenheter lämnas helt obemannade under långa perioder. När personalen lämnar avdelningen låser de ofta dörren för att de äldre inte ska kunna gå ut och därmed gå vilse eller skada sig. Men när personalen lämnar en låst demensavdelning eller en avdelning där det vistas personer som inte på egen hand kan öppna dörren, är de boende att betrakta som inlåsta (om de inte utan dröjsmål kan få assistans med att öppna dörren eller få annan hjälp och stöd). Det är en åtgärd som saknar stöd i lagen och inte rimmar med kraven på integritet, värdigt liv och god kvalitet.

KORT OM LARM

Olika typer av larm kan hjälpa personalen att uppmärksamma när enskilda behöver stöd och hjälp. Vissa personer har larm som de själva kan kontrollera (aktiva larm). Men alla kan inte hantera dessa larm – vissa personer larmar inte när de behöver hjälp (exempelvis om de faller och skadar sig), medan andra larmar trots att de inte behöver hjälp.

Det finns också personer som inte kan larma själva. Här är det vanligt att man i verksamheter använder passiva larm (rörelselarm), som larmmatta eller dörrlarm, som uppmärksammar personalen på om de äldre lämnar sin säng eller sitt rum. Personer som inte kan hantera ett aktivt larm och som inte lämnar sin säng, riskerar att bli utan hjälp om inte personalen finns i närheten och hör dem ropa.

Det är viktigt att larmen är individuellt anpassade. Personalen måste också ha möjlighet att besvara larmen. Om en avdelning lämnas obemannad på grund av att personalen är upptagen på en annan avdelning, och många larmar samtidigt, kan det dröja lång tid innan den enskilde får hjälp.

Risk för onödigt lidande

När bemanningen inte är anpassad efter de äldres behov kan de äldre utsättas för onödigt lidande. Vår tillsyn visar att äldre upplever stark oro, rädsla och

ångest över att inte kunna få kontakt med personal och få den hjälp som de behöver. Risken för olyckor kan också öka, som exempelvis risken för fall då personen lämnar sängen eller vandrar runt på boendet. Låg bemanning ökar även risken för att ovälkomna besök och hot och våld från andra boende inte upptäcks.

“För ett par år sedan var detta boende bemannat som ett demensboende med lite högre bemanning än övriga boenden. Men det bestämdes att även demensboendet skulle ha samma bemanning som övriga särskilda boenden. Vi kollegor är extremt oroliga och frustrerade över situationen. De boende lämnas ensamma under långa perioder. Olyckor, så som upprepade fall, inträffar. Det uppstår oro, som får lov att eskalera, för att ingen personal finns där för att fånga upp de äldre. De boende hamnar ibland i bråk med varandra. Vi får inget gehör från chefer angående avvikelserna.”

Anställd som hör av sig till upplysningstjänsten på IVO

Om bemanningen är för låg nattetid kan det även leda till andra allvarliga konsekvenser. Vår tillsyn visar exempelvis att personalen utför arbetsuppgifter på egen hand som de egentligen ska ha dubbelbemanning för (som vändning i sängen). Det leder i sin tur till att den äldre kan skada sig eller råka ut för en fallolycka. Vi ser också att underbemanning innebär att personalen inte hinner agera på alla larm och att den äldre därmed inte får den hjälp som hen behöver, eller får vänta länge på hjälp. Vidare kan brist på personal som kan ta hand om personer som är oroliga även leda till att man i verksamheten använder lugnande läkemedel i ökad uträkning. Det kan också vara så att nattfastan förlängs, vilket ökar risken för undernäring.

Det finns flera åtgärder för att öka tryggheten och säkerheten nattetid

För att personer med demenssjukdom eller demensliknande tillstånd på särskild boende ska få den hjälp och det stöd de behöver är bemanningen en viktig fråga. Vilken bemanning som krävs påverkas dock av lokalernas utformning, personalens arbetsätt och användningen av tekniska lösningar (inklusive välfärdsteknik). Det är viktigt att komma ihåg att det kan finnas flera olika lösningar på ett och samma problem!

IVO:s insatser för god kvalitet

När vi ser att verksamheter inte kan tillgodose de äldres behov av trygghet och säkerhet och därmed inte kan uppfylla kravet på god kvalitet i socialtjänstlagen, använder vi oss av alla de verktyg vi har till

vårt förfogande för att få till en förbättring. Vi använder oss av allt från dialog, till kritik och föreläggande – åtgärderna anpassar vi till det aktuella fallet.

Föreläggande är ett av våra skarpaste verktyg. När vi har använt oss av förelägganden har vi utifrån de boendes behov och lokalernas utformning ställt krav på anpassad bemanning. Att anpassa bemanningen är en åtgärd som under rådande förhållanden är möjlig att genomföra relativt snabbt. Det får både direkta och positiva effekter för de boende. Men det kan även finnas andra åtgärder som huvudmännen kan genomföra för att komma tillrätta med bristerna.

Åtgärder vid låg bemanning kan vara att:

- Se över arbetsätten
- Öka bemanningen på natten
- Bygga om eller bygga nytt
- Ta stöd av olika tekniska lösningar

Se över arbetsätten och säkerställ lärande

Personalens närvaro på boendeenheterna kan ibland förbättras genom att förändrade arbetsätt. Vi har exempelvis besökt boenden där personalen sitter samlad i ett gemensamt utrymme, istället för att finnas utspridd på de olika enheterna. Här skulle personalens tillgänglighet för att ge stöd och hjälp kunna förbättras genom att de placerade sig annorlunda i lokalerna. Verksamheten kan även ta hjälp av exempelvis nattpatruller som kommer in på fasta turer för att hjälpa till med uppgifter som kräver dubbelbemanning.

Personalens arbetsätt påverkar också möjligheterna att arbeta med kvalitetsförbättringar. För att kunna utveckla verksamheten måste eventuella brister komma till ledningens kännedom. Det är därför viktigt att personalen rapporterar avvikelser och missförhållanden. Rapporterna måste också tas om hand av ledningen.

Vi ser i vår tillsyn att personalen inte alltid rapporterar, inte minst avvikelser som rör insatser enligt socialtjänsten (IVO, 2019). Det är viktigt att personalen har kunskap om och förståelse för hur avvikelser, lex Sarah-rapporter och rapporter om vårdskador/risk för vårdskador ska göras, och att huvudmännen ger personalen förutsättningar att göra dem.

Öka bemanningen på natten

Ett sätt för huvudmännen att se till att de äldre får sina behov tillgodosedda är att öka bemanningen.

Ibland ser vi att bemanningen har varit oförändrad sedan lång tid tillbaka, trots att målgruppens behov har förändrats. De äldre personer som idag flyttar in har i regel en hög ålder och sviktande hälsa.

Medelåldern vid inflyttningen är cirka 85 år och 95 procent av personerna på särskilt boende får kommunala hälso- och sjukvårdsinsatser (IVO, 2019).

Att öka bemanningen är en vanlig åtgärd efter att IVO har bedömt att bemanningen utifrån rådande omständigheter är för låg. Detta kan dock bli kostsamt för huvudmännen, vilket vi har sett kan påverka viljan till förbättringar negativt. Ökad bemanning bygger också på att huvudmännen har möjlighet att omfördela personella resurser eller nyrekrytera personal med rätt kompetens.

Bygga om eller bygga nytt

Lokalernas utformning kan vara avgörande för personalens möjlighet att finnas tillhands om någon behöver stöd. Det kan bli svårare för personalen att tillgodose de enskildas behov om lokalerna inte är funktionella. Lokalerna är ibland ålderdomliga och ursprungligen byggda för en annan, friskare målgrupp, som krävde mindre tillsyn och omvårdnad. Lokalerna kan exempelvis bestå av olika boendeenheter som finns utspridda i olika byggnader. Enheterna kan även finnas på olika våningsplan och förenas endast genom ett trapphus. Få personer på flera plan kräver i regel mer personal jämfört med om de äldre skulle bo på samma plan.

Genom att bygga om eller bygga nytt kan logistiken och överblickbarheten i lokalerna förbättras. Lokalernas utformning kan också påverka behovet av personal på längre sikt. Att bygga om eller bygga nytt kräver resurser och en lång planeringshorisont.

Befintliga lokaler kan även anpassas på olika sätt som gör att personalen får bättre överblick.

Tekniska lösningar kan vara ett stöd

Vi ser att olika tekniska lösningar, inklusive välfärdsteknik, kan underlätta och förbättra vården och omsorgen nattetid. Med hjälp av olika passiva larm kan personalen upptäcka om någon går upp ur sängen eller går ut ur rummet. Aktiva larm ger de äldre möjlighet att själva kalla på hjälp. Vissa verksamheter använder sig av kameratillsyn eller kamera-bevakning.

När verksamheterna använder sig av olika typer av larm är det viktigt att de har rätt kompetens och arbetssätt för att hantera tekniken. I vår tillsyn ser vi olika exempel på när tekniken inte har fungerat eller där personalen inte har använt tekniken på rätt sätt. Det handlar om passiva larm som inte är inkopplade,

stängs av från personalens sida. Ibland vet personalen helt enkelt inte hur tekniken fungerar. Teknik som inte fungerar som den var tänkt kan bidra till att både de äldre och personalen invaggas i falskt trygghet.

Det är också viktigt att vara medveten om teknikens begränsningar. Att uppmärksamma behovet av hjälp och stöd, och att ge hjälp och stöd, är inte alltid samma sak. Tekniken kan vara ett stöd i arbetet, men om bemanningen inte är tillräcklig i förhållande till de enskildas behov så hjälper tekniken föga.

Se över boendena kontinuerligt

Sammanfattningsvis ser vi att huvudmännen (såväl kommunala som privata) kontinuerligt behöver se över sina boenden för att säkerställa att bemanningen är anpassad efter de boendes behov. I vår tillsyn ser vi att det är allt för vanligt att en otrygg och riskfylld miljö för de äldre bara åtgärdas på boenden som vi har granskat, trots att äldre personer på andra boenden utsätts för liknande risker.

Referenser

Inspektionen för vård och omsorg – IVO (2019). Lång väntan på socialtjänstinsatser får konsekvenser för både individ och kommun (art.nr. 1/2019). Stockholm: Inspektionen för vård och omsorg.
Inspektionen för vård och omsorg (2019). Vad har IVO sett 2018? (art.nr 2009-6). Stockholm: Inspektionen för vård och omsorg.
Socialstyrelsen (2014). Demenssjukdomarnas samhällskostnader i Sverige 2012, (art.nr. 2014-6-3). Stockholm: Socialstyrelsen.
Socialstyrelsen (2019). Vård och omsorg om äldre – Lägesrapport 2019 (art.nr. 2019-3-18). Stockholm: Socialstyrelsen.
Socialstyrelsen (2019). Statistik om socialtjänstinsatser till äldre 2018 (art.nr. 2019-5-7). Stockholm: Socialstyrelsen.
Statistiska centralbyrån – SCB (2016). Stora insatser krävs för att klara 40-talisternas äldreomsorg. Hämtad 2020-02-28 från <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2016/Stora-insatser-kravs-for-att-klara-40-talisternas-aldreomsorg/>
Szebehely M., Stranz A., och Strandell R. (2017). Vem ska arbeta i framtidens äldreomsorg? (arbetsrapport 2017:1). Stockholm: Stockholms universitet (Socialhögskolan).

Metod

Våra resultat kommer från en innehållsanalys av de tillsyns-ärenden som rör nattbemanning, i huvudsak egeninitierad tillsyn.

Vill du veta mer om IVO:s arbete med välfärdsteknik?

[Här kan du läsa mer om vår tillsyn av välfärdsteknik inom äldreomsorgen.](#)